СЕРТИФІКАЦІЯ РІВНІВ ВОЛОДІННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ЯК ІНДИКАТОР СУЧАСНОЇ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНЦІВ

Олена ТАРОВСЬКА
науковий співробітник відділу філософських
та етнопсихологічних проблем українознавства ННДІУВІ

Анотація. *У статті аналізується сучасний погляд на поняття мовної компетенції. Пропонується розглянути сертифікацію рівнів володіння українською мовою як інструмент масової оцінки якості підготовки з української мови на різних рівнях безперервного (упродовж всього життя) навчального процесу окремої людини. Оскільки невід'ємною складовою сучасного зовнішнього моніторингу освіти у розвинутих країнах є система незалежного тестування, то автор вважає впровадження сертифікації рівнів володіння українською мовою одним із стратегічних завдань сучасної української освіти. У статті наведені розробки ННДІУВІ з питань сертифікації рівнів володіння українською мовою та українознавством на основі комплексу комп'ютерних технологій.*

Ключові слова: *зовнішній моніторинг, сертифікація рівнів володіння мовою, європейські стандарти, сертифікаційні стандарти, наукові проекти, комплекс комп'ютерних технологій, національна освіта.*

Мова – не лише один із найбільш важливих засобів людського спілкування, а й інструмент інтелектуального і духовного розвитку особистості, сутнісна ознака національної ідентичності народу. Ідентифікаційна функція мови виявляється у часовому і просторовому вимірах. За словами М. Рильського, немає у людей другої такої животворної, дорогої і трепетної нитки, яка зв'язувала б їх з найвіддаленішим минулим і найвіддаленішим майбутнім. Будь-який носій мови, вбираючи її з дитинства, має примножувати мовне багатство у процесі свого становлення, передавати його своїм нащадкам [*7,* 40]. Кожна людина має своєрідний індивідуальний мовний «портрет», мовний «паспорт», у якому відображено всі її національно-естетичні, соціальні, культурні, духовні, вікові та інші параметри.

Сучасні мовні програми у Європі пропонують відображати мовний портрет індивіда за допомогою моделей визначення мовної компетенції людини. Над створенням таких моделей працюють і сучасні українські науковці П. Кононенко, В. Лукашенко, О. Смолов, О. Дзюба [*2, 5, 12*] та ін. Так, проф. П. Кононенко аналізує сучасний стан використання тестових технологій

за кордоном і в Україні [*5*]. Директор Кримської філії ННДІУВІ В. Лукашенко виокремлює етапи історичного розвитку українознавства та української мови і доводить доцільність запровадження в Україні системи загальнодержавної сертифікації цих навчальних дисциплін [*6*], а також висвітлює важливість застосування на сучасному етапі розвитку української освіти електронних навчально-методичних комплексів (ЕНМК) і представляє загальне авторське бачення вимог щодо їх структури та змісту.

У статті ми з'ясуємо, яким вимогам має відповідати модель визначення мовної компетенції, які мовні навички вона має відображати, щоб стати інструментом масової оцінки якості підготовки з української мови на різних рівнях безперервного (упродовж всього життя) навчального процесу окремої людини.

На сучасному етапі важливим є міжкультурний підхід у навчанні мови. Постає необхідність сприяти розвитку цілісної особистості того, хто вивчає мову, і його самоусвідомлення шляхом збагачення досвіду, розуміння відмінностей між іншими мовами та культурами.

Сучасні глобалізаційні процеси, що відбуваються у світі, сприяють взаємопроникненню мов і культур та розширюють індивідуальний мовний досвід кожного окремого індивіда, у процесі розширення якого в його культурних аспектах (від рівня побутового мовлення до мови спільноти у широкому смислі і далі до мов інших народів) людина не сприймає різні мови у вигляді чітко розмежованих розумових блоків. В особистості формується комунікативна компетенція, всередині якої усі мовні знання і досвід є складниками цієї компетенції, а мови переплітаються і взаємодіють. У різних ситуаціях людина може використовувати різні складники цієї компетенції з метою досягнення ефективного спілкування з певним співрозмовником, наприклад, послуговуватися знаннями кількох мов для розуміння смислу тексту, письмового або навіть усного, поданого на невідомій мові, розпізнаючи слова зі спільного інтернаціонального запасу. Люди можуть застосувати навіть незначні знання для того, щоб допомогти тим, у кого знань немає зовсім; спілкуватись, будучи посередниками між індивідами, які не володіють жодною спільною мовою. Навіть без посередника такі люди можуть досягти певного рівня спілкування, використовуючи усе своє лінгвістичне «знаряддя» – паралінгвістичні засоби (міміку, жести тощо).

З позицій такої перспективи мета навчання мови докорінно змінюється. Ще недавно вона трактувалась як просте досягнення «майстерності» у спілкуванні однією, двома або навіть трьома мовами, кожна з яких розглядалась ізольовано, з «ідеальним носієм мови» в ролі однозначного зразка. Замість цього сформульована нова мета – розвивати лінгвістичний репертуар, в якому присутні усі мовні здібності. Передбачається, що мови, які пропонуються для вивчення в освітніх установах, повинні бути урізноманітнені, а студентам слід надавати більше можливостей для розвитку так званої плюрилінгвальної компетенції. Більше того, визнавши, що вивчення мови – це процес, що триває протягом усього життя, центрального значення набуває розвиток мотивації набування умінь та впевненості молодих людей при контакті з новим мовним досвідом у їхньому позашкільному житті. Звичайно, відповідальність освітніх органів влади, екзаменаційних структур та викладачів не може полягати просто у досягненні певного рівня володіння окремою мовою в окремий період часу.

Власне, плюрилінгвізм має розглядатись у контексті плюрикультуралізму. Мова – не лише головний аспект культури, а й засіб досягнення культурних проявів. Більшість зі сказаного вище стосується і загальної сфери: в культурній компетенції особистості різні види культури (національна, регіональна, соціальна), що доступні цій особистості, не просто співіснують поруч одна з одною, а й порівнюються, контрастують й активно взаємодіють у процесі створення збагаченої, інтегрованої плюрикультурної компетенції, одним із компонентів якої є плюрилінгвальна компетенція, що також взаємодіє з іншими компонентами.

Повне втілення такої парадигматичної зміни вже розроблене і почало діяти. Останні зміни у мовній програмі Ради Європи [*3*] були зроблені з метою забезпечення усіх учасників процесу навчання мов засобами для запровадження плюрилінгвізму. Зокрема, Європейський мовний портфель (ЄМП) пропонує рамки для опису та формального визнання процесу вивчення мови і найрізноманітнішого міжкультурного досвіду. З цією метою у рекомендаціях Ради Європи запропоновано шкалу вимірювання рівнів володіння певною мовою [*3,* 157].

Оскільки невід'ємною складовою сучасного зовнішнього моніторингу освіти у розвинутих країнах є система незалежного тестування, то впровадження сертифікації рівнів володіння українською мовою є одним із стратегічних завдань сучасної української освіти. Сертифікація (від лат. *certus* – правильний і *facio* – роблю) – процес і форма документально підтвердженого підсумкового оцінювання для випускників навчальних закладів або іноземних громадян, підставою для якого може бути зовнішній або внутрішній іспит. Зовнішній моніторинг спрямовано на вдосконалення та стандартизацію інструментарію для масового обстеження рівня навченості, одержання загальнодержавних, регіональних середньостатистичних показників якості підготовки учнів, студентів. Якість – це показник, що визначає, як продукт чи послуга відповідають певним стандартам, вимогам зацікавлених сторін, а знання – якісна характеристика, яку людина набуває у процесі навчання. Для досліджень і аналізу ця характеристика має бути виміряна та визначена у вигляді об'єктивних кількісних показників. Вимірюванням та оцінюванням якісних характеристик в освіті займається тестологія, яка забезпечує науково-теоретичне і методологічне підґрунтя для розробки та використання тестів як інструменту масового оцінювання якісних характеристик освіти. Тому система незалежного тестування – основна та невід'ємна складова сучасного зовнішнього моніторингу освіти у розвинутих країнах. Для України актуальною і життєво необхідною є не лише розробка системи масової оцінки якості підготовки іноземців з української мови, а й українських учнів, студентів, аспірантів, докторантів, держслужбовців. Причому такої, яка даватиме об'єктивну порівняльну інформацію на різних рівнях безперервного (упродовж всього життя) навчального процесу окремої людини, а також може стати одним із засобів оцінки діяльності навчального закладу, певного регіону і навіть усієї держави у галузі освіти. Міністерство

освіти та науки України і Кабінет Міністрів видали відповідні накази, що сприяло практичному втіленню зовнішнього незалежного оцінювання мовної освіти в Україні [8, 9].

Впровадження сертифікації рівнів володіння українською мовою було одним із рішень V Всесвітнього форуму українців. За рекомендацією цього форуму прем'єр-міністр України дав доручення Міністерству освіти та науки розробити план заходів підтримки та розвитку українського шкільництва за кордоном на 2012–2015 рр.

Науково-дослідний інститут українознавства вже 12 років займається дослідженням проблем національної освіти і 6 років з них присвячено розробкам з питань сертифікації рівнів володіння українською мовою та українознавством [1].

Дослідження Інституту відображені у багатьох освітніх програмах, підручниках, методичних матеріалах. Вони вплинули на розробку концепції національної освіти, розробку Державних стандартів загальної середньої освіти, концепції створення та діяльності українознавчих інститутів (в Україні та за її межами), а також кафедр і центрів у ВНЗ.

У межах проекту «Освітнє середовище закордонних українських навчальних закладів» [4], що ґрунтується на результатах науково-дослідної діяльності ННДІУ попередніх років, зокрема «Створення комплексу комп'ютерних технологій для здійснення сертифікації рівнів володіння українською мовою та українознавством» (державний реєстраційний № 0107U002236), створено вітчизняний універсальний комплекс інноваційних програмних продуктів, які дають змогу відмовитися від витратних, застарілих і необ'єктивних наявних технологій оцінки якості освіти. Створена програма комп'ютерного тестування і максимальної комп'ютерної автоматизації різних методів контролю та самоконтролю якості знань, умінь та навичок, набутих у навчальному процесі.

Ці розробки повністю відповідають Конституції України, Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», Рамковій конвенції про захист національних меншин, політиці Комітету міністрів Ради Європи з мовної освіти та Загальноєвропейським рекомендаціям з мовної освіти: навчання, викладання та оцінювання Ради Європи, розробленим і прийнятим представниками країн-учасників Європейського Союзу.

Відповідно до рекомендацій Ради Європи науковці ННДІУ розробили структуру сертифікаційного іспиту [7, 119] та шкалу рівнів володіння українською мовою:

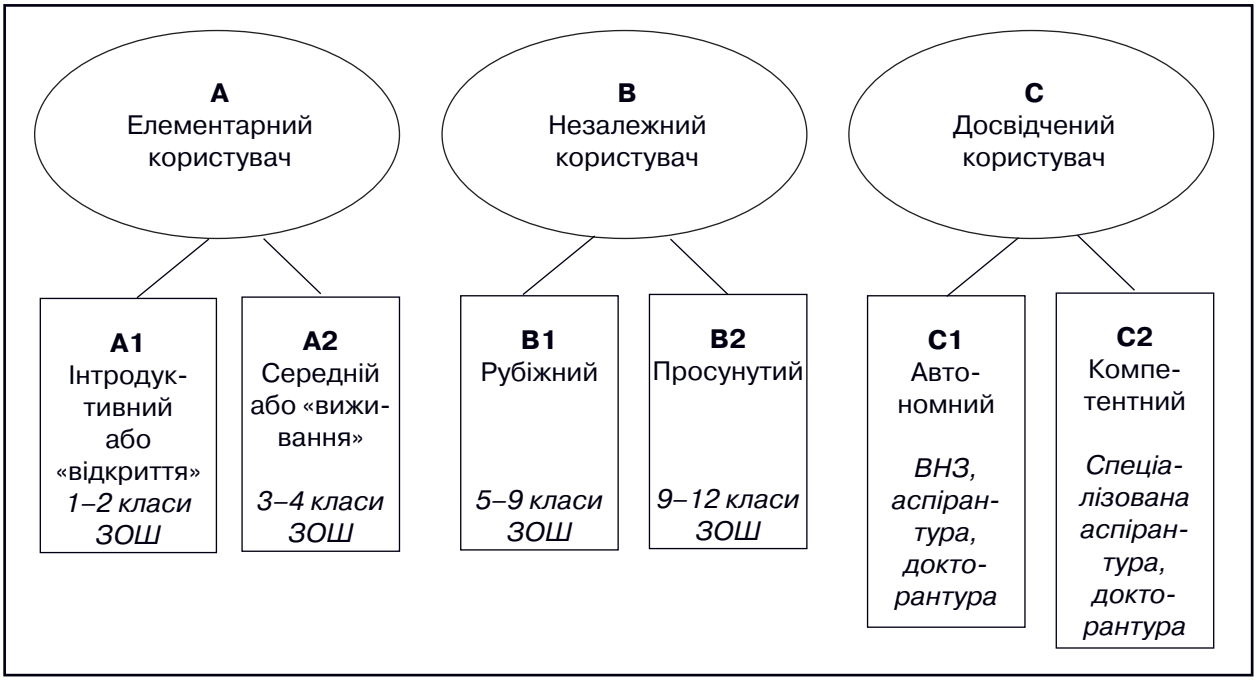

Рис. 1. *Рівні володіння українською мовою*

Наприкінці 2012 р. робоча група науковців ННДІУВІ провела апробацію структури сертифікаційного іспиту на рівень володіння українською мовою B2 (незалежний користувач – випускник ЗОШ). Іспит складався з п'яти частин, три з яких – комп'ютерний тест, що дає можливість виявити рівень мовленнєвої компетенції, а дві – суб'єктивні види контролю з писемного й усного мовлення з використанням максимальної автоматизації підсумкових підрахунків. Комунікативна мовленнєва компетенція того, хто вивчає мову (користувача), реалізується у виконанні різних видів ***мовленнєвої діяльності,*** а саме: ***сприймання, продукція, інтеракція*** (зокрема, усна або писемна). Усі вони були враховані у матеріалах тестових завдань і відображені у структурі іспиту, яка більш детально вже була описана у попередніх працях учасників експерименту [*2,* 7]. Ми лише коротко нагадаємо її: частина 1 – комп'ютерний тест ***загального рівня граматики*** (об'єктивний метод контролю/самоконтролю); частина 2 – комп'ютерний тест з ***читання*** (об'єктивний метод контролю/самоконтролю); частина 3 – комп'ютерний тест з ***аудіювання*** (об'єктивний метод контролю/самоконтролю); частина 4 – ***творча письмова робота*** (суб'єктивний метод контролю); частина 5 – ***говоріння,*** або визначення рівня ***мовленнєвої компетенції*** (суб'єктивний метод контролю/самоконтролю). Кількість тестових завдань і час, що відводився на їхнє виконання, для кожної частини іспиту були різні. Кожен

варіант тесту був унікальним для всіх респондентів та створювався особисто для кожного під час виклику наступного завдання після виконаного за допомогою системи випадково обраного числа «RANDOM». Оцінювання здійснювалося програмою миттєво після відповіді на останнє тестове завдання.

Хоча перше дослідження сертифікаційного іспиту з української мови було одиничним, воно свідчить не лише про дієвість обраної структури, а й про багатоступеневу форму підготовчої роботи до його проведення. Це не лише підбір тестових завдань із зазначених напрямків мовленнєвої діяльності, а й підготовка експертної групи з напрямків суб'єктивного контролю, методичних розробок для проведення експертизи, розробка методів шкалування для контролю і самоконтролю учасників експериментального іспиту тощо.

У четвертій і п'ятій частинах іспиту екзаменованим пропонувалися завдання, які вони мають розв'язати, відповідно до власного досвіду і рівня мовної та мовленнєвої компетенції. Вони були орієнтовані на сферу інтересів та життєвий досвід учасників тестування і спонукали їх до викладення своєї громадської та життєвої позиції, ставлення до тих чи інших фактів або осмислення певних проблемних ситуацій. Виконавцям творчої письмової роботи було запропоновано 3 проблемні ситуації, з яких вони обирали одну і в межах рекомендованого обсягу творчої роботи і відведеного часу давали розгорнуту відповідь.

Перевірка рівня розвитку усного мовлення респондентів була проведена у вигляді неформальної дискусії – круглого столу на задану тему з метою виявлення уміння учасників експериментального іспиту викласти фактичний матеріал, аргументовано відстоювати свою позицію, поставити запитання до будь-кого з учасників та зреагувати на поставлені запитання чи адресовані коментарі, виявляючи при цьому ерудицію й інтелект в умовах монологічного, діалогічного, полілогічного мовлення.

У такому форматі сертифікація рівнів володіння українською мовою стає абсолютно новим засобом як перевірки навичок володіння мовою, так і планування вдосконалення практичних вмінь, індикатором сучасної мовленнєвої культури українців, оскільки програма передбачає можливість використання її не лише з метою контролю, а й з метою вдосконалення навичок мовленнєвої діяльності. Тренувальна функція програми передбачає порівняння відповіді респондента з ключем тестового завдання та гіперпосилання до відповідного дидактичного або методичного, інструктивного матеріалу тощо.

Про необхідність створення Центрів сертифікації знань української мови науковці говорять вже давно у контексті теорії і практики викладання української мови як іноземної [*11,* 143], зовнішнього моніторингу рівня володіння українською мовою [*6,* 158–159], розвитку української освіти і приведення її відповідно до європейських стандартів [*12,* 130]. Створення таких Центрів – важливе завдання у системі державної освіти, що має на меті: розроблення державних освітніх стандартів з української мови; удосконалення системи контролю знань та володіння державною мовою відповідно до вимог європейських стандартів; вивчення та впровадження до системи навчання нових форм контролю знань і вмінь, що відповідають вимогам Болонського процесу; формування української державної системи тестування з української мови; здійснення стандартизованого контролю знань української мови; упорядкованість прийому іноземних громадян до вищих навчальних закладів України різного рівня освіти й форм навчання; об'єднання зусиль науково-методичних колективів та фахівців у галузі викладання української мови та лінгводидактичного тестування; координацію міжнародних проектів, програм співробітництва з навчання й тестування з української мови. Все це напрямки окремих досліджень, які чекають своїх розробників. У цьому контексті розробки Інституту українознавства свідчать, що в Україні є вітчизняні наукові проекти, спрямовані на практичне оволодіння українською мовою з урахуванням сучасних українських реалій і кращих зразків світової практики з мовної освіти. Вони дають змогу створити вітчизняний сучасний інструмент загальнодержавного зовнішнього моніторингу мовної освіти у вигляді сертифікації рівнів володіння мовами, що за якістю не лише відповідатиме таким аналогічним міжнародним мовним сертифікаційним системам, як, наприклад, IELTS, TOEFL, Cambridge ESOL в англомовних країнах, KDS (Kleines Deutsches Sprachdiplom), ZD (Zertifikat Deutsch), ZOP (Zentrale Oberstufenprufung), ZMP (Zentrale Mittelstufenprufung) у Німеччині, DALF (Diplome Approfondi de Langue Francaise), DELF (Diplome d'Etudes en Langue Francaise) у Франції тощо, а й забезпечить кардинально новий науковий етап розвитку зазначених дисциплін на підставі дійсно об'єктивних результатів стандартизованого тестування на загальнодержавному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналітична записка про основні результати виконання держзамовлення та інших напрямів фінансової підтримки сфери наукової і науково-технічної діяльності ННДІУ в 2009 р. – http://www.nrius.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&catid=102:2009-08-31-13-55-49&id=1546:-2009

2. Дзюба О., Варзар Т. Модель визначення сертифікаційного рівня В2 з української мови // Українознавство. – 2012. – № 4. – С. 238–239.

3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.

4. Конкурентоспроможні прикладні розробки та новітні технології за пріоритетними напрямами розвитку науки і техніки. – http://www.nrius.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&catid=102:2009-08-31-13-55-49&id=1529:2011-04-26-13-15-13

5. Кононенко П., Лукашенко В. Загальнодержавна сертифікація рівнів володіння українською мовою – пріоритетний напрямок мовної та всієї освіти в Україні // Українознавство. – 2006. – № 1. – С. 188–194.

6. Лукашенко В. Українознавство та українська мова у контексті загальнодержавної сертифікації // Українознавство. – 2009. – № 1. – С. 158–163.

7. Лукашенко В. Структура, зміст, методичні рекомендації з проведення іспиту загальнодержавної сертифікації української мови рівня В2 // Українознавство. – 2010. – № 3. – С. 116–126.

8. Накази МОНУ: «Про проведення експерименту щодо зовнішнього тестування навчальних досягнень учнів» від 17.07.2002 р. № 409; «Про продовження експерименту щодо зовнішнього тестування навчальних досягнень учнів у 2004 році» від 13.04.2004 р. № 289.

9. Постанови Кабінету Міністрів України: «Деякі питання

запровадження зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти» від 25.08.2004 р. № 1095; «Про невідкладні заходи щодо запровадження зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти» від 31.12.2005 р. № 1312.

10. Рильський М. Як парость виноградної лози. – К.: Наукова думка, 1973. – 264 с.

11. Селіверстова Л. Основа програмного матеріалу для сертифікації знань української мови // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2010. – Вип. 5. – С. 142–148.

12. Смолов О. Загальнодержавна сертифікація рівнів володіння українською мовою та українознавством як джерело чинників розвитку української освіти // Українознавство. – 2010. – № 3. – С. 128–132.

Елена Таровская

Сертификация уровней владения украинским языком как индикатор современной языковой культуры украинцев

Аннотация. *В статье анализируется современный взгляд на понятие языковой компетенции. Предлагается рассмотреть сертификацию уровней владения украинским языком в качестве инструмента массовой оценки подготовки по украинскому языку на разных уровнях непрерывного (на протяжении всей жизни) учебного процесса отдельного человека. Поскольку неотъемлемой составляющей современного внешнего мониторинга образования в развитых странах является система независимого тестирования, то автор считает введение сертификации уровней владения украинским языком одной из стратегических задач, которые стоят перед современным украинским образованием. В статье приведены разработки ННИИУВИ по вопросам сертификации уровней владения украинским языком и украинознавством, созданные на основе комплекса компьютерных технологий.*

Ключевые слова: *внешний мониторинг, сертификация уровней владения языком, европейские стандарты, сертификационные стандарты, научные проекты, комплекс компьютерных технологий, национальное образование.*

Olena Tarovska

Ukrainian language certification levels as an indicator of modern language culture of Ukrainians

Annotation. *The article analyses modern view onto the concept of language competence. It is offered to view Ukrainian language level certification as an instrument of mass quality value of Ukrainian language preparation on different levels of continuous (during the whole life) educational process of an individual. As the system of independent testing is an inalienable part of modern outer education monitoring in developed countries, the author supposes that application of Ukrainian language level certification is one of the strategic tasks of modern Ukrainian education. The article shows NRIUSWH elaborations as to the question of Ukrainian language and Ukrainian studies levels certification basing on the complex of computer technologies.*

Key words: *outer monitoring, Ukrainian language level certification, European standards, certification standards, scientific projects, complex of computer technologies, national education.*